

*Se ja se*¹

Pertti Hietaranta (Tampere—Joensuu)

Nykysuomen sanakirjan mukaan ilmaus-tyyppiä *se ja se* (*silloin ja silloin, sinne ja sinne* jne.) käytetään erityisesti silloin, »kun ei haluta sanoa jotakin yksityiskoh- taisesti, mainita nimiä tai toistaa sellai- sanaan toisilta kuultua.»² *Se ja se*-ilmauk- sia voidaan näin ollen pitää lähinnä ehkä jonkinlaisina syntaktisesti välttämättö- mien tai tarpeellisten muotojen (konsti- tuenttien) korvikkeina tai paikannäyttä- jinä tilanteissa, joissa puhuja haluaa välttää tietyn informaation antamista. Tyypillisiä esimerkkejä tästä ilmiöstä ovat seuraavat 1 ja 2.

(1) Sen jälkeen Kalle sitten kertoi mi- nulle, kuinka hän oli tavannut sen ja sen ja että he olivat keskustelleet asiasta edelleen ja --.

(2) --, jonka jälkeen meille sanottiin, että meidän tuli etsiä käsiimme ne ja ne henkilöt lisätietojen saamiseksi.

Vastaavia rakenteita esiintyy muissa- kin kielissä. Niinpä englantia käyttää il- mauksia *so-and-so* ja *such-and-such* samaan tapaan kuin suomi omia *se ja se*-ilmauk- siaan. Seuraavassa pari esimerkkiä il- mauksen *so-and-so* käytöstä.

(3) -- would argue as to whether *so-and so's* badger could lick *such-and-such* a dog,

(4) -- instructions were to feed them *so- and-so* and treat them *so-and-so*.

Websterin sanakirjan mukaan ilmausta *so-and-so* käytetään 3:n kaltaisissa tapauk- sissa silloin, kun puhutaan jostakin nimeä- mättömästä tai spesifioimattomasta hen- kilöstä tai asiasta.³ 4:ssä ilmauksella *so- and-so* on taas lähinnä merkitys tai kon- notaatio 'tietty' tai 'määräinen'.⁴

Kuten esimerkeistä 3 ja 4 ilmenee, voidaan ilmausta *so-and-so* käyttää eri- laisissa syntaktisissa tehtävissä. 3:ssa il- maus on korvannut substantiivin; 4:ssä *so-and-so* taas on adverbi. Suomen kie- lessä käytetään vastaavissa tapauksissa hieman erilaisia ilmauksia aina tarpeen mukaan: substantiivin korvaa *se ja se*, adverbien *niin ja niin* jne.

Yllä olevat suomen kielen esimerkit 1 ja 2 edustavat ehkä lähinnä samaa käyttöä kuin englannin esimerkki 3. 4:n kanssa samaan ryhmään voitaneen sen sijaan sijoittaa seuraava suomen esimerkki.

(5) Niin ja niin on sinun puhuttava hä- nelle.⁵

Kaikissa esimerkkitapauksissa olisi puhuja ilmeisesti voinut halutessaan käyt- tää *se ja se*-tyyppisen ilmauksen sijasta eksplisiitimpää ilmausta (puheena ole- van henkilön nimeä, selittävää relatiivi- lausetta tms.). Miksi hän ei ole sellaista käyttänyt?

Tarkastellaan esimerkkitapausta 1. Keskustelunkatkelmasta käy selvästi ilmi, että puhuja tietää, kenet Kalle oli tavan- nut, ts. hän tietää Kallen tapaaman hen- kilön nimen. Kuitenkaan hän ei käytä tätä nimeä referoidessaan Kallen pu- hetta. Miksi ei?

Voidaan ensiksikin tehdä se havainto, että *se ja se*-tyyppistä ilmausta ei voida vaihtaa *se*-tyyppiseen ilmaukseen ilman, että lauseen (ilmauksen) tulkinta olen- naisesti muuttuu; 6:n tulkinta on sel- västi erilainen kuin 7:n.

(6) --, ja sitten meille sanottiin, että meidän tuli hankkia ne ja ne kirjat siitä ja siitä kirjakaupasta.

(7) --, ja sitten meille sanottiin, että meidän tuli hankkia ne kirjat siitä kirjakaupasta.

Esimerkkiä 6 käytettäessä kuulija ei

¹ Kiitän professori Alpo Räisästä tämän artikkelin aiempaan versioon saamistani kommentteista. Esitetyistä väitteistä olen tietenkin vain minä vastuussa.

² NS s.v. *se* A. I. 3. h.

³ Webster's s.v. ¹ *so-and-so*, 1, josta myös esimerkki 3 on otettu.

⁴ Webster's s.v. ² *so-and-so*.

⁵ NS s.v. *niin* A. I. 1. b.

välttämättä tiedä, mistä kirjoista ja mistä kirjakaupasta on kysymys; 6:n käyttäjä ei sitä liioin edellytä kuulijaltaan. Esimerkki 7 sen sijaan tulkitaan siten, että kuulijan oletetaan pystyvän identifioimaan nuo kirjat ja kirjakaupan (uniikisti ja oikein, juuri puhujan tarkoittamalla tavalla. Voitaisiin sanoa, että *se*-tyyppiset ilmaukset ovat (referentiaalisesti) määräisiä sekä puhujan että kuulijan kannalta, *se* ja *se*-tyyppiset ilmaukset vain puhujan itsensä kannalta.

Alussa esitetty kysymys *se ja se*-ilmausten käytöstä voidaan nyt muotoilla hiekan toisin: mitä syitä voi olla siihen, että puhuja haluaa käyttää joissakin tapauksissa ilmauksia, jotka ovat mainitulla tavalla määräisiä hänen itsensä mutta ei kuulijan kannalta?

Tällaiseen kielelliseen käyttäytymiseen näyttäisi olevan ainakin kolmenlaisia syitä; monesti voi yhtä useampi syy vaikuttaa yhtäka. Yhtenä syynä *se ja se*-tyyppisen ilmauksen käyttöön esimerkiksi 1 voi olla *se*, että puhuja tietää, että hänen senhetkinen kuulijansa ei tunne Kallen tapaamaa henkilöä eikä siksi tiedä tämän nimeä; puhuja ei sen vuoksi halua mainita kyseisen henkilön nimeä. Ajattellaan, että hän menettelisi näin ja käyttäisi 1:n sijasta vaikkapa 8:aa:

(8) Sen jälkeen Kalle sitten kertoi minulle, kuinka hän oli tavannut Ville Niemisen ja että he olivat keskustelleet asiasta edelleen ja --.

Silloin kuulija, jolle Ville Nieminen on ennestään tuntematon, todennäköisesti keskeyttäisi hänet ja kysyisi, kuka tämä henkilö on (mitä hän tekee, missä hän asuu, jne.), jolloin puhuja joutuisi siirtymään kesken kaiken omasta mielestään kenties hyvinkin epäolennaisen sivuseikan selvittelyyn. *Se ja se*-ilmausta käyttämällä puhuja sen sijaan varmistaa sen, että hänen esitystään ei keskeytetä turhan päiten. *Se ja se*-ilmauksen käyttö säilyttää kuulijan tyytyväisenä mukana keskustelussa, kun puhuja osoittaa eksplisiitisti *se ja se*-muotoa käyttämällä pitävänsä puheena olevaa seikkaa keskustelun me-

nestyksellisen jatkumisen kannalta niin toisarvoisena, että ei edellytä kuulijansa olevan siitä perillä. *Se ja se*-ilmausten käyttö tekee siten keskusteluun osallistumisen kuulijalle helpommaksi, kun hänelle selvästi osoitetaan, että hänen ei oleteta olevan (tarkemmin) perillä tietystä puhujan mainitsemista seikoista (usein juuri tietyistä henkilöistä).

Keskustelun sujumisen varmistamiseen liittyy toinenkin *se ja se*-ilmausten käytön syy. Tarkastellaan ensiksi lyhyesti tavalisen keskustelun luonnetta. H. P. Grice (1975) on nähdäkseni varsin hyvin osoittanut, että ihmisten normaali keskustelu ei ole pelkkä jono tai sarja irrallisia lauseita tai puheenvuoroja; jos näin olisi, keskustelu ei olisi rationaalialia. Keskustelut perustuvat tyyppillisesti jossain määrin puhujan ja kuulijan väliseen yhteistyöhön. (Grice käyttää termiä *cooperative efforts*). Keskustelulla on (normaalisti) jokaiselle osallistujalle jokin tarkoitus tai päämäärä, ehkä useitakin: keskustellaan jostakin tietystä asiasta tai tietyistä asioista, pyritään ratkaisemaan jokin ongelma jne. Kaikkien keskustelijoiden oletetaan eräänlaisen sanattoman sopimuksen nojalla noudattavan tämän takia jonkinlaista yhteistyön periaatetta (Gricen käyttämä termi on *cooperative principle*). Lainaan tässä suoraan Gricen näkemyksen tästä periaatteesta (Grice 1975: 45): »Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged.»

Grice erottaa neljä kategorialia, joiden mukaisia maksiimeja noudattamalla yhteistyön periaatteen mukainen toiminta keskustelussa on mahdollista. *Se ja se*-ilmiön kannalta on relevantti lähinnä hänen kvantiteetin (quantity) kategoriansa, johon sijoittuvat seuraavat maksiimit:

1. Tee osuudestasi niin informatiivinen kuin on tarpeen (keskustelun senhetkisen tilanteen kannalta).
2. Älä tee osuudestasi informatiivisempaa

Havaintoja

kuin on tarpeen.

Grice huomauttaa (s. 46), että jälkimmäisen ohjeen asemasta voidaan olla eri mieltä ja että liian tiedon antaminen ei ehkä sinänsä ole yhteistyön periaatteen vastaista vaan ainoastaan ajan hukkaa. Hän huomauttaa kuitenkin heti perään, että liiallinen informaatio saattaa olla haitaksi, koska se voi takerruttaa keskustelijat keskustelun (päämäärän) kannalta toisarvoisiin seikkoihin ja siten vaikeuttaa keskustelun sujumista.

Grice on tässä nähdäkseni aivan oikeassa. Toista kvantiteettimaksiimia on syytä noudattaa juuri siksi, että siten estetään syntymästä tilanteita, joissa pariaikaa puhuva henkilö keskeytetään, kun kuulija takertuu informaatioon, jonka puhuja on antanut jostakin keskustelun kulun tai päämäärän kannalta epäolennaisesta seikasta.

Se ja se -tyyppisen ilmauksen käyttäminen on yksi tapa toimia keskustelussa siten, että jälkimmäisen kvantiteettimaksiimin noudattaminen varmistuu. Havainnollistan asiaa seuraavalla esimerkillä.

(9) A: Sovimme sitten, että tapaisimme samana iltana asemaa vastapäätä olevan talon B-portaan ulkopuolella kello -- .

B: Miksi ihmeessä te sovitte tapaavanne juuri siinä? Olisittehan te voineet -- .

Keskustelussa 9 B keskeyttää A:n, koska hän luulee, että tapaamispaikka oli valittu jostakin aivan erityisestä syystä, kun se kerran mainitaan niin tarkkaan; hän haluaa tietää syyn (olettamaansa) paikan merkittävyyteen, vaikka paikka ehkä oli valittu yksinkertaisesti vain siksi, että A sattui olemaan töissä asemalla ja tapaaminen saatettiin niin ollen järjestää helpoimmin vastapäisen talon B-portaan edessä. Jos A olisi menetellyt 10:ssä esitetyllä tavalla, ei B todennäköisesti olisi keskeyttänyt häntä.

(10) Sovimme sitten, että tapaisimme samana iltana siinä ja siinä paikassa kello 18.

Se ja se -ilmausta käyttämällä voidaan

täten joskus varmistua siitä, että toista kvantiteettimaksiimia ei rikota ja että keskustelu sujuu ilman turhia keskeytyksiä.

Kolmantena syynä *se ja se* -ilmausten käyttöön voidaan pitää sitä, että niitä käyttämällä voidaan joskus ratkaista, miten tiettyä deiktistä elementtiä on muutettava siirryttäessä suorasta esityksestä epäsuoraan esitykseen. Tarkastellaan tapausta, jossa referoidaan seuraava puheenvuoro.

(11) A: -- , ja sitten voit vielä viedä nämä kirjat pääkirjastoon ja nuo tuossa pöydällä olevat sivukirjastoon. Samalla voisit myös -- .

Jos A:n 11:ssä puhutteleva henkilö B nyt tapaa myöhemmin tuttavansa C:n ja haluaa kertoa tälle A:lta saamistaan tehtävistä, hän voi menetellä seuraavasti.

(12) B: -- , ja sen jälkeen minun piti viedä ne ja ne kirjat pääkirjastoon ja ne ja ne kirjat sivukirjastoon, jonka jälkeen oli vielä kymmenen muuta asiaa hoidettavana. Koko päivä menipelkkään kaupungilla ajeluun.

Kun B:llä ei ole enää puheena olevia kirjoja mukanaan, hän joutuu korvaamaan A:n käyttämät deiktiset elementit (*nämä* ja *nuo tuossa* -ilmaukset) omassa puheessaan joillakin toisilla sanoilla. Yhden keinon tämän joskus varsin hankalankin ongelman ratkaisemiseksi tarjoavat *se ja se* -tyyppiset ilmaukset. Niitä käyttämällä puhuja voi ilmaista kuulijalleen, että hänellä on asiasta kyllä tarkempikin tieto, jota hän ei kuitenkaan anna, ja että kuulijan ei tätä tarkempaa tietoa tarvitse saadakaan; keskustelun joustavan jatkumisen kannalta ei ole välttämätöntä, että kuulijalla on tämä tieto.

Tapauksessa 12 voidaan vielä huomata, että jos B esimerkiksi mainitsisi puheena olevat kirjat nimeltä, kuulija saattaisi hyvin helposti siirtää puheen kokonaan noihin kirjoihin, vaikka ne ehkä B:n mielestä eivät olisi keskustelun senhetkessä vaiheessa lainkaan relevantteja tai tärkeitä. *Se ja se* -tyyppisen ilmauksen käyttöön 12:ssa saattaa siis olla syynä

myös (ehkä osin tiedostamatonkin) pyrkimys noudattaa edellä mainittua toista kvantiteettimaksiimia.

S

KIRJALLISUUS

- GRICE, H. P. 1975: Logic and conversation. – Peter Cole ja Jerry L. Morgan (toim), *Syntax and semantics 3: speech acts*. Academic Press, New York.
- Nykysuomen sanakirja. WSOY, Porvoo—Helsinki 1951—61.
- WEBSTER's Third New International Dictionary. G. & C. Merriam Company, Springfield, Mass. 1966.

N